

Ortega y Gasset a jeho degradující pojetí člověka

Roman Cardal

3. júna 2024 + Spoločnosť + CZ, Filozofia

---

predchádzajúce časti:

[K?es?anství v pojetí Ortegy y Gasseta, I. ?ást](#)

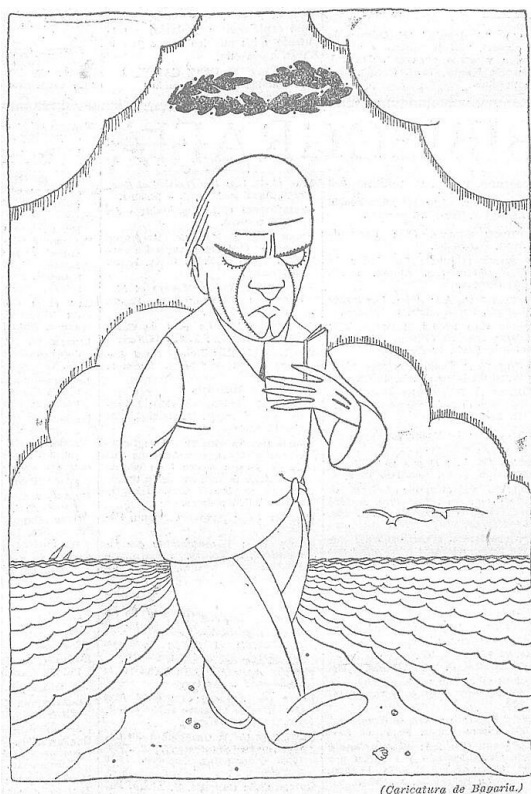
[K?es?anství v pojetí Ortegy y Gasseta, II. ?ást](#)

***

Záblesk autentické kritičnosti

V posledních dvou příspěvcích jsme se zabývali odmítavým postojem, který známý myslitel Ortega y Gasset uplatňoval vůči křesťanství. Nyní se podívejme na některé jeho základnější filozofické teze, které v jeho kritice křesťanství sehrály svou podstatnou roli.

V první části svého spisu *Úkol naší doby* se Ortega y Gasset konfrontuje s problémem relativizmu a závěru, k němuž dochází, nelze vyčíst žádnou závažnou vadu. Španělský autor ukazuje, že relativismus odmítá hodnotu pravdy s velkým „P“ a uznává jen „malé“ pravdy relativní k situaci každého myslícího subjektu. Toto vzdání se obecně závazné pravdy je podle Ortegy y Gasseta „vedeno snahou získat vzácnou nestrannost...“. Přesto proti němu namítá, že „víra v pravdu (v silném smyslu slova) je podstatným znakem lidského života; jestliže ji amputujeme, změní se život v cosi iluzorního a absurdního. Sama provedená amputace bude postrádat smysl a cenu. Relativismus je koneckonců skepticismus, ospravedlnitelný jako námitka vůči každé teorii. Jako teorie je ale sebevražedný. Relativistickou teorii nepochybně inspiruje ušlechtilý pokus respektovat obdivuhodnou nestálost, která je vlastní všemu živoucímu. Je to však pokus „ztroskotavší“.

Bagariova karikatura Ortegy y Gasseta v denníku El Sol (1928)

zdroj: wikimedia common

Útok na duchovní hodnoty

Je nepochybně sympatické, že se Ortega y Gasset otevřeně distancuje od relativismu z důvodu jeho *vnitřní rozpornosti*. Tento slibný náběh kritičnosti však na dalších stránkách knihy bohužel postupně vyhasíná. Nejprve se o něco dále dočítáme, že „myšlení je životní funkce jako trávení nebo krevní oběh“. Toto tvrzení, jenž nám může evokovat stanovisko antického filozofa Empedokla, je následně rozvinuto v této pasáži: „Myslím to, co myslím, stejně jako přetvářím potravu nebo jako v mém srdci pulzuje krev. Ve všech třech případech jde o vitální potřeby. Pochopit biologický jev znamená prokázat jeho nezbytnost pro přetrvání jedince, anebo, což je jedno a totéž, odhalit jeho vitální užitečnost. *Ve mně jako organické bytosti mé myšlení tudíž nachází svou příčinu a své ospravedlnění*, je to nástroj k potřebě mého života, je to jeho orgán, který ho reguluje a ovládá. Na druhé straně však myslet znamená přijímat věci tak jak jsou. Skutečnost, že mnohdy chybujeme, pouze potvrzuje, že naše myšlení podléhá normě správnosti a nesprávnosti. Omylem nazýváme myšlení nezdařené, myšlení, které vlastně myšlením není. Úkolem myšlení je zrcadlit svět věcí, tak či onak se jim připodobnit; zkrátka myslet znamená myslet pravdu, tak jako trávit znamená asimilovat potravu... Fenomén myšlení má tedy dvojí tvář: na jedné straně se rodí jako vitální potřeba jedince a řídí se zákonem subjektivní užitečnosti; na druhé straně má za úkol přizpůsobit se věcem a je podřízen zákonu objektivní pravdy.“

Ortegy y Gassetovi jde především o zajištění *vnitřní jednoty* těchto dvou rovin, kterou se snaží uskutečnit prostřednictvím své *vitalistické filozofie*. Její součástí je kritika *snahy nadřadit tzv. duchovní schopnosti* (rozum a vůli) a s ní spojené *duchovní hodnoty* (pravdu a dobro) biologickému životu člověka a učinit z nich na něm *nezávislou sféru*. Podle Ortegy y Gasseta se tohoto provinění dopustili antičtí filozofové (zvláště Platón) a křesťanství. V obou těchto případech je zřejmé, že tělesné je podřazeno duchovnímu a že mu za určitých okolností může být i obětováno.

Třebaže se moderní doba od obou zmíněných pramenů odmítavě odklonila, nedokázala se zbavit svého zakletí do pojetí nadřazenosti určitých hodnot nad konkrétní biologický život lidských jedinců. Ortega y Gasset tento postoj označuje jako *kulturalismus*. V něm se na rozdíl od dob předchozích již nemluví o hodnotách *duchovních*, nýbrž o hodnotách *kulturních*, které jsou dány *abstraktními obsahy* typu *spravedlnosti, rovnosti, bratrství, míru* apod. Ty právě kvůli své abstraktnosti tíhly k vlastnímu osamostatnění a k přehlížení *konkrétních potřeb* lidských jedinců, jež jsou však vždy vsazeny do jejich živých organismů.

Aby tuto v jeho očích neblahou tendenci zkorigoval, klade provokativní otázku: „Někdo se snad domnívá, že myšlenka, náboženská extáze a mravní statečnost mohou existovat bez ubohé slinivky břišní, bez krevního oběhu a nervového systému?“ A pokračuje: „Kulturalismus sází na adjektivum „duchovní“ a úplně přetíná spojení se substantivem „život“; zapomíná, že adjektivum pouze blíže určuje substantivum a že bez substantiva neobstojí... Rozum usilující o to, *nebýt pouhou vitální funkcí mezi všemi ostatními a nepodléhat témuž životnímu rytmu jako ony, je jen těžkopádnou abstrakcí a čirou smyšlenkou*. Takový rozum neexistuje.“

Rembrandt, *Lekcia anatomie doktora Tulpa* (1632)

zdroj: wikimedia commons

Obrana nadřazenosti rozumu nad živočišností

Z citovaných textů je úmysl španělského autora více než zřejmý. Můžeme z nich pochopit, proč považoval učení některých klasických filozofů stejně jako i křesťanskou nauku za *systemy odcizené konkrétnímu životu člověka*. Na tuto nepatřičnost reaguje tím, že „zahání“ duchovní hodnoty zpět do tělesného života a činí je na něm závislými. Považuje je za *pouhé funkce* biologických (vitálních) potřeb člověka a opakovaně zdůrazňuje, že musí stát v jejich službách.

Kdo je alespoň zčásti obeznámen s realistickým pohledem klasické filozofie na člověka, nemůže Gassetovo stanovisko akceptovat. Sokrates, Platón i Aristoteles nahlédli, že rozum nemůže být pouhou funkcí biologického organismu. Biologický život je ze své podstaty *sebe-středný, sebe-konstruktivní* a směřuje ke svému *sebe-prosazení* ve svém biologickém prostředí. Skutečnosti, které jsou součástí tohoto prostředí, mají pro živé organismy (rostliny a zvířata) *význam jen potud*, nakolik saturují jejich biologické potřeby. To, co rostlinné a živočišné potřeby neuspokojuje, to pro rostliny a zvířata *nemá žádný význam* a nevíšmají si toho, jsou vůči takovým realitám neteční.

Naproti tomu bytosti, které jsou vybaveny rozumem, jsou díky této kapacitě schopné navazovat se svým prostředím vztahy, jež jsou *kvalitativně zcela rozdílné* od vztahů, o nichž jsme hovořili v případě rostlin a zvířat. Jedná se o *vztahy myšlenkové*, pro něž je typické, že jimi poznávající subjekt kontaktuje myšlenou realitu a *nepřizpůsobuje ji svým potřebám*. Myšlení mu totiž umožňuje poznat myšlenou skutečnost *v jejím nezávislém bytí* a tím pádem i uznat její *nezávislou hodnotu*. Proto je člověk schopen se zajímat i o věci, které nijak neuspokojují jeho biologické a praktické potřeby a které jsou tudíž z tohoto hlediska označitelné za *neužitečné*. To, co neuspokojuje biologické potřeby zvířete, od toho se s nezájmem odvrátí a nechává to být. Člověk se k tomu naopak se zájmem obrací a díky poznání a uznání hodnotě takové reality vůči ní uplatňuje postoj *laissez etre* i přesto, že ji podrobuje pečlivému zkoumání.

Předmět, který se stane objektem zájmu motivovaného biologickou potřebou, je buď zkonsumován (tj. zničen) anebo stojí v pozici zdroje vlastního sebe-uspokojení (vybití sexuálního pudu). Pokud není takto biologicky funkcionalizovatelný, tvoří pouze indiferentní kulisu života živočicha. U člověka je tomu zcela jinak. Například kamenů se nikdy nenají a ani se s nimi nemůže sexuálně spojit, může jim však *obětovat celý svůj život* jako vášnivý mineralog. Může v nich odhalit svět fascinujících struktur a vlastností a studovat je tak intenzivně, že si přitom dokonce poškodí své zdraví anebo třeba i zemře vyčerpáním z této náročné intelektuální aktivity.

To, že rozum nemůže být biologickou funkcí organismu, jak se mylně domnívá Ortega y Gasset, je patrné i z dalšího srovnání metabolismu a myšlenkové činnosti. Metabolická aktivita nejenže vede k rozrušení identity přijaté potravy, zatímco myšlený předmět si v myšlení svoji vlastní identitu uchovává, ale vyznačuje se stejně jako jakýkoliv hmotný proces *konkrétností*, z níž se naopak myšlenková činnost dokáže vyprostit. Když sním k snídani kus chleba, sním zcela konkrétní kus obilného produktu a nikdo jiný se jím z pochopitelných důvodů již nemůže nasytit. Ale *informace* (myšlenka, pojem) o tomto kusu chleba může existovat *stejným způsobem* v mnoha myslích, a právě proto jsem druhým schopen sdělit, co jsem měl dnes k snídani a oni jsou schopni to pochopit. Obsah pojmu (informace) může totiž *bez ztráty své identity* existovat v různých nosičích (mysl, kniha, nahrávka apod.). Kdyby se od svého nosiče kvalitativně nelišil, ztotožnil by se s jeho identitou (například s mým konkrétním procesem v mozku) a stal by se *nesdělitelným* (můj konkrétní proces v mozku je nepřenositelný do jiných mozků).

Bytost vybavená rozumem je tedy schopna *zohlednit jiné nakolik je jiné* a prolomit tak bariéru své vitální sebestřednosti. Dokáže být svobodně *altruistická*. To se zcela vymyká možnostem sebestředného rostlinného a živočišného organismu. Byl to německý filozof Robert Spaemann, který jasně ukázal, že *být člověkem* představuje ve srovnání se zvířetem *zlom a diskontinuitu*. Vývojový přechod od zvířete k člověku hodnotil jako nemožný. Deklasovat rozum na pouhou funkci organismu znamená nepochopit, v čem spočívá jeho vlastní povaha.

Ortega y Gasset navzdory své nevšední inteligenci tomuto nepochopení propadl a zbavil se tak možnosti nahlédnout pravou tvář křesťanského učení. Jevilo se mu jako hráz omezující spontánní vlnění animálních žádostí, a proto ho chtěl odstranit ze života moderního člověka. Ve skutečnosti se ohledně pravých potřeb člověka (i toho moderního) fatálně mýlil. Kdyby jeho myšlení těmito omyly zatíženo nebylo, došlo by mu, že křesťanství v sobě obsahuje účinný lék na neduhy všech dob a že jeho odstraňování je tou nejhorší službou, kterou lze našim bližním poskytnout.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/ortega-y-gasset-a-jeho-degradujici-pojeti-cloveka/>